Святослав Мотрен
аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка

Іслам: перешкода чи близькість до демократії?

Масове переміщення до країн Західної Європи мігрантів, передусім з Африки та Азії, створило суттєву загрозу життєвому укладу їхніх суспільств. Більшість новоприбулих, не маючи, як правило, необхідної професійної кваліфікації, бажали працевлаштуватись і працювати. Крім того, вони – носії іншої культурної традиції. Аби забезпечити собі умови до існування в новому середовищі, утворюють групи окремих національностей, що спричинило негативне ставлення до них з боку частин корінних громадян. Все це значною мірою створювало проблеми, які вимагали вирішення. Аби запобігти виникненню конфліктних ситуацій уряди вдавалися до запровадження заходів адаптації, здійснюючи додаткові видатки.

Серед причин імміграції, інтенсивність якої особливо зросла з початку 90-х рр., можна виокремити:

- успішність західноєвропейських країн у вирішенні матеріальних проблем, забезпечення своїм громадянам особистого захисту і достатку;
- низьке економічне становище іммігрантів у себе вдома, спричинене війнами, політичними конфліктами, безробіттям;
- розвиток транспортних засобів.

Відтак населення європейських країн почало суттєво поповнюватися приїжджими, що активно сповідують іслам. В зв’язку з цим, починаючи з нового тисячоліття, для характеристики конфесійної приналежності у країнах Західної Європи введена в самостійну групу така визначальна одиниця як “мусульманин”. Дослідники цього явища вважають: незабаром проблема мігрантів може стати лінією соціополітичного поділу практично у кожній із європейських країн. З метою не допустити внутрішньо-суспільного напруження тут втілювалась концепція мультикультуралізму.

Вперше до мультикультурної практики вдалися Канада (1971) та Австралія (1973), в контексті їхніх національних моделей витворення мультикультуралістського концепту зумовлювалось необхідністю розробки нової політики стосовно етнокультурних і етнонаціональних спільнот, які здавна проживали на території цих країн. У випадку Західної Європи об’єктом мультикультурної політики стало не місцеве населення, а громадяни іноземного походження. Уряди забезпечували іммігрантів пільгами і привілеями, надавали різносторонню підтримку новим культурним спільнотам. Проте результат був зворотній: прагнучи змінити мігрантів, Європа почала змінюватися сама. Численні мігранти не проявили готовності інтегруватися з європейським соціумом, навпаки – об’єднувались в етнічні співтовариства, активно відстоювати свої права, зокрема право на збереження культури, традицій і звичаїв своєї колишньої батьківщини. Як наслідок, базові цінності європейців почали розмиватися, вплив їхньої культури слабшати, через відсутність зв’язку між автохтонним населенням та іммігрантами суспільство набуває виразного характеру мозаїки. Явище мультикультуралізму почали розцінювати як основну причину кризи європейського соціуму.

Виникла загроза християно-ісламського конфлікту. В зв'язку з цим можна з'ясувати: наскільки підставою для цього є власне іслам, і чи справді він виступає антиподом ліберального розвитку.

Корінному населенню європейських країн почуття релігійності притаманне в незначній мірі. Вихідцям з мусульманських країн властива інша практика, для них іслам – домінуючий регулятор групового та особистого життя (А. Романюк). Деяких європейців тяготить клерикально залежна поведінка представників ісламу, інші ж дотримуються загальнодемократичних позицій з цього приводу.

Чи варто вважати іслам несумісним із демократією? Аналіз свідчить, що ні. Високий рівень культури ісламу наділений низкою рис, які цілком відповідають вимогам демократії (етична спрямованість, індивідуалізм, узгодженість з Біблійним вченням, пуританізм, егалітарне неприйняття посередності і ієрархії, відносно незначний вміст магії). У свідомості мусульман присутній своєрідний симбіоз політичного і сакрального: суспільні, юридичні, економічні, освітні інститути нерозривно пов'язуються з ісламом. Однак в цьому немає проблеми. Іслам аж ніяк не перешкоджає політичній свідомості, творчій самореалізації, особистій відповідальності, що в першу чергу забезпечують дух демократичності. Іслам придатний до еволюції, з урахуванням соціально-політичних перетворень та законів сучасної політики. Що ж до сумнозвісного ісламського радикалізму, то чи можна вважати радикалами мусульман, чиї життєві стратегії визначаються вірою в Бога? (І. Кудряшова). Екстремізм та терористична практика, які чи не найбільше шкодять демократичному поступу, далекі від цього, визрівають вони там, де наявний політичний вакуум.

Мусульманська концепція прав та свобод відрізняється від західної концепції природних прав джерелом, а не суттю: західна концепція спирається на розуміння права як визначеного людьми для людей, мусульманська ж вважає, що таким шляхом неможливо отримати дійсно універсальне і справедливе право, і визначає джерелом шаріат як Божу волю, яка не підпорядкована впливу суб'єктивних інтересів та бажань. Обидві концепції визнають верховенство права у визначенні прав людини: тільки для західного світу правом є встановлений і санкціонований державою закон, а в мусульманському – найвищий закон це закон шаріату.

В цьому причина негативного ставлення до шаріату як до антиліберальної концепції: західні вчені вважали закони, встановлені державою справедливими, при цьому відмовлялись розуміти справедливість релігійних норм.

В основі прав людини у шаріаті лежать майже ті самі поняття, що й у ліберальному праві: свобода, справедливість, рівність, достоїнство. Свобода людини визначається, за Кораном, так: "Все, що є на землі, підкорено людині, … хто дав право поневолити людей, коли Аллах зробив їх рівними". Принцип рівності витікає з трактування, що всі люди мають однакове походження від Аллаха, незалежно від кольору, національності. При розгляді концепції справедливості привертає увагу теза: "Справедлива, хоча і невірна, держава існуватиме, а не справедлива, хоча і правовірна, загине". В цьому вбачається верховенство принципу справедливості над усіма іншими.

Особливим моментом у мусульманській концепції прав є її соціальне наповнення. Коран вчить: "Не є віруючим той, хто лягає спати тоді, коли поруч з ним інша людина лягає голодною". Це передбачає для мусульманина обов'язок дбати про добробут інших.

Як висновок: тоді як західне суспільство визначає, що закріплення прав та свобод ставить за мету захистити особу від тиску та свавілля держави, мусульманська концепція, навпаки, наполягає на необхідності практичного втілення прав саме як обов'язку влади. В певному аспекті це характеризує мусульманську систему права як більш забезпечену та життєздатну. І це сприймають в багатьох країнах світу.